

Oroszi Sándor

Extern hatások a munkapiacian

A tanulmány a gazdasági elméletből jól ismert extern hatások szerepét vizsgálja a munkapiacian. Mivel az extern hatások önmagukban is képesek megakadályozni a Pareto-optimum kialakulását, a korrekció nélkül érvényesülő piaci mechanizmusok hatékonyságvesztést, jóléti veszteséget okoznak. Ezért a gazdaság- és foglalkoztatáspolitikának nemcsak a piaci tökéletlenségek által okozott negatívumokat kell kompenzálnia, hanem az extern hatásokat is ellensúlyoznia – folyamatosan differenciált eszközökkel –, interveniálnia kell. A szerző felhívja a figyelmet, hogy az egyes ágazatokban más és más jellegű és intenzitású externáliák a jellemzők, amelyeket figyelembe kell venni a szerkezetváltás stratégiai célkitűzéseinek meghatározásakor.

A piaci önszabályozás posztulátuma s az ennek eredményeként kialakuló optimális gazdasági állapot a legjellemzőbb eleme a közgazdaságtan két évszázados fejlődésének. A 18. század derekán *F. Quesnay*, a fiziokrata iskola megteremtője már úgy látta, hogy az uralkodónak semmit sem kell tennie, helyette a (gazdasági) törvények uralkodnak. Ez a nézet napjainkban is őrzi népszerűségét. A volt szocialista országokban a gazdasági problémák döntő részének okaként általában a piaci folyamatok elfojtottságát, korlátozottságát jelölik meg. A pártállami irányítás után a piactól várják a „megváltást”, az ideális állapotok kialakítását. Ezt a várankozást táplálják a neoklasszikus közgazdaságtan tudományosan már sokszor megcáfolt, de a „tudatalatti” szféráiban mégis erőteljesen jelenlevő eszméi. A piac áldásos működésének az általános egyensúlyelmélet szerint természetesen a gazdaság Pareto-optimális állapota lesz az eredménye. Ez a többi között a termelési erőforrások optimális allokációját, köztük a munka legésszerűbb, leghatékonyabb elosztását-felhasználását jelenti.

A szóban forgó elméleti megközelítés a munkapiac feltételei közepette is beletörődést sugall a piaci mechanizmusok által kialakított viszonyokba. A munka iránti kereslet *származékos jellege* úgy értelmezhető, mint a fizetőképes kereslet szintjéből levezethető munkásfelvételre vonatkozó együttes szándékuk. Ennek megfelelően a keresletkorlátos áru-piac keresletkorlátos munkapiacot feltételez. E szerint a munkanélküliség a modern gazdaság szükségszerű velejárója – legalábbis rugalmatlan bérek esetén.

E tanulmányban nem fogadjuk el minden további nélkül ezt a megközelítést, s azt vizsgáljuk, hogy valóban a „piac-e a legjobb közgazda” a munka allokálásában. Sőt, további kérdések kerülnek előtérbe: vajon nem estünk-e abba a hibába, hogy a gazdaság tényleges működését az idealizált piaccal történő összehasonlítás miatt tartjuk nem kielégítőnek? Biztos-e egyáltalán, hogy az ideális piac ideális hatékonysággal működik? E kérdések elemzése tekinthető a tanulmány feladatának, ezekre keressük a választ. Elem-

zésünk alapján végső soron a *nemzetgazdasági szintű munkapiacra* vonatkozóan vonunk le következtetéseket, bár a konkrét vizsgálatok *az egyes vállalkozók munka iránti keresletére irányulnak*. (Az átmenetet az biztosítja, hogy a piaci munkakeresleti függvény az egyéni munkakeresleti függvények horizontális összegeként értelmezhető.)

A munkapiacra a gazdasági elméletből jól ismert extern hatások szerepét kívánjuk kimutatni. (A szakirodalom eddig meglehetősen elhanyagolta az externáliák munkapiaci hatásmechanizmusának elemzését, ezért is hiányoznak a hivatkozások.) Bár e piacnak – az árupiacokhoz hasonlóan – tapasztalható sok más tökéletlensége is, ezektől azonban e tanulmányban eltekintünk. Ez a *ceteris paribus* feltevés biztosítja, hogy az optimumtól való eltérések kizárólagos okaként az extern hatásokat jelölhessük meg. Célunk arra korlátozódik, hogy bizonyítsuk: *az extern hatások önmagukban is képesek megakadályozni a Pareto-optimum kialakulását*. Más kérdés, hogy ebből következik-e az állami beavatkozás szükségessége: attól, hogy a valóságos piac hatékonysága elmarad az ideális piacétól, még előnyben lehet az állami beavatkozással szemben! E probléma már túlmutat a tanulmány keretein, további kutatást, elemzést igényel.

A gazdaság valós gondjai – 1990 eleje és 1993 vége között 1 362 000 fővel csökkent a foglalkoztatottak száma (Timár [1994]), azaz már csak 3 657 000 fő volt a foglalkoztatottak száma 1993 végén, ennek megfelelően a függősségi arány 1:0,26-ról 1:0,66-ra emelkedett (Világbank [1995]) – megköveteltek egy, a korábbinál lényegesen aktívabb foglalkoztatáspolitikát. A foglalkoztatáspolitikai aktív munkapiaci eszközei a munkakeresleti függvényt kívánják befolyásolni, transzformálni, célozva a munka iránti kereslet és a foglalkoztatás növelését.

Elemzésünk feltételrendszerében levonható következtetések érvényessége annyiban módosul az aktuális körülmények közepette, amennyiben a valóságos piaci viszonyok eltérnek a tökéletestől. A tökéletes piacra vonatkozó feltevés így végső soron csak az elemzés megkönnyítését, jobb áttekinthetőségét szolgálja.

Kiindulásként gondoljuk végig az ismert, tárgyunk szempontjából kiemelkedően fontos elméleti összefüggéseket! A vállalkozók *tökéletes munkapiacra* keresletüket – éppen a profitmaximálási törekvés által vezérelve – mindaddig növelik, amíg a munka határtermék-bevétele nagyobb a pótlólagos munkaegység alkalmazásának költségénél. Az újabb munkások felvétele – *ceteris paribus* – csökkenti a munka határtermékének nagyságát, s a süllyedő határtermék-bevétel szükségszerűen a határköltség szintjére kerül. Ez az egyenlőség jelenti az egyes vállalkozók részéről a munka iránti kereslet adott feltételek (bér, termékár, adók, járulékok stb.) közötti határát.

Az egyes vállalkozók munka iránti keresletének (keresleti függvényének) aggregálásával kaphatjuk a *munkapiac keresleti függvényét*. (Elemzésünk során a munkapiac szegmensének figyelembevétele mellőzhető, azok áttekintése nem adna alapot tárgyunk szempontjából új következtetések levonására.) A munkapiaci mechanizmusok az így értelmezett keresleti függvénynek megfelelően érvényesülnek.

Elemzésünk során a vállalkozókról feltételezzük, hogy megfelelő információk birtokában, érdekeiket helyesen felismerve, annak megfelelő döntéseket hoznak. (Nyilván ez is erősen vitatható, de ez a probléma is kívül marad vizsgálati területünkön.) Hasonlóképpen racionálisnak tekintjük a munkavállalók döntéseit is.

A munkapiaci szereplők azonban természetesen csak az *őket érintő feltételeket, hatásokat veszik figyelembe, s döntéseik optimalitása szükségszerűen egyéni, partikuláris jellegű*. Az érdekérvényesítésüket befolyásoló hatások jelennek meg azután a cselekvésük jogi dimenzióit szabályozó szerződésben. Léteznek azonban a szerződésben foglaltakon kívül a munkapiacra is *extern hatások, a szerződő feleken kívüli, harmadik személyeket érintő folyamatok*.

A költségoldali extern hatások

A vállalkozó a pótlólagos munkás alkalmazásakor – mai viszonyaink közepette – mérlegeli a fizetendő bért, a vállalkozást terhelő társadalombiztosítási járulékot, az általa átutalandó munkaadói járulékot stb. Ezzel szembeállítja bevételként a munka határtermék-bevételét (tökéletes piaci rendszerben ez egyenlő a munka határtermék-értékével).

A pótlólagos munkás foglalkoztatásával kapcsolatban azonban megindulnak és kiteljesednek túlcserélő, *spill over* (költség)hatások is. Ezek nem a szerződő feleket érintik, hanem másokra, harmadik személyekre hatnak (*third parties effect*). Ennek megfelelően különbséget kell tennünk a foglalkoztatás növelésének egyéni szintű, extern és társadalmi szintű tényező-határköltsége között.

Egyéni szintű tényező-határköltségen a hagyományos mikroökonómiai elemzésnek megfelelően (matematikai értelemben) a foglalkoztatás (L) (végtelen kis) egységgel történő növelése által a közvetlenül a munkaadónál bekövetkező összköltség (TC) növekményét értjük (dTC/dL).

Extern tényező-határköltségnek a foglalkoztatás ugyanazon (végtelen kis) egységnyi növelése következtében nem a közvetlen foglalkoztató, hanem bárki más (harmadik személyek) számára jelentkező összköltségváltozást tekintjük. Harmadik személy lehet a gazdaságba interveniáló állam, illetve annak valamely intézménye, továbbá bármely más természetes vagy jogi személy. Tipikus példaként említhető, ha a vállalkozó a foglalkoztatást egy regisztrált, ellátásban részesülő munkanélküli felvételével növeli. Alkalmazásakor a munkanélküli eddigi ellátási jogosultsága nyilvánvalóan megszűnik. A foglalkoztatás bővítése tehát egy harmadik aktornál költségcsökkenést eredményezett. Ebből következik, hogy az extern határköltség lehet negatív előjelű (is), azaz harmadik személyekre kedvező, költségcsökkentő kihatású.

Egyetlen munkás felvétele természetesen nemcsak egyetlen harmadik személyt érinthet. A termelés létszámnövelés útján történő bővülése A vállalatban fokozza például a nyersanyagigényt, az így fellépő kereslettöbblet kielégítése B cégben javíthatja a kapacitáskihasználást, csökkentve ezáltal a termékegységre jutó amortizációs költséget. Ennek következményeként közelítheti a termelést a B vállalatban a fedezeti pontnak megfelelő kibocsátáshoz, s ily módon az átlagköltség redukálódását eredményezheti. Hasonlóképpen a felhasznált anyagok, alkatrészek más típusait tekintve is érvényesülhet kedvező tovagúruzó, *spill over* hatás.

Természetesen az extern határköltség nemcsak negatív előjelű lehet. Előfordulhat, hogy a termelés már több ízben is kiindulópontnak tekintett növelése károsítja a környezetet. Így például az üzem nagyobb vízfogyasztása több szennyezőanyagot eredményezhet, azaz növekszenek a víztisztítás költségei. Lehetséges, hogy a szállító a kereslet növekedése következtében a skáláhozadéki függvény csökkenő szférájába kerül, ezáltal növekszenek fajlagos költségei.

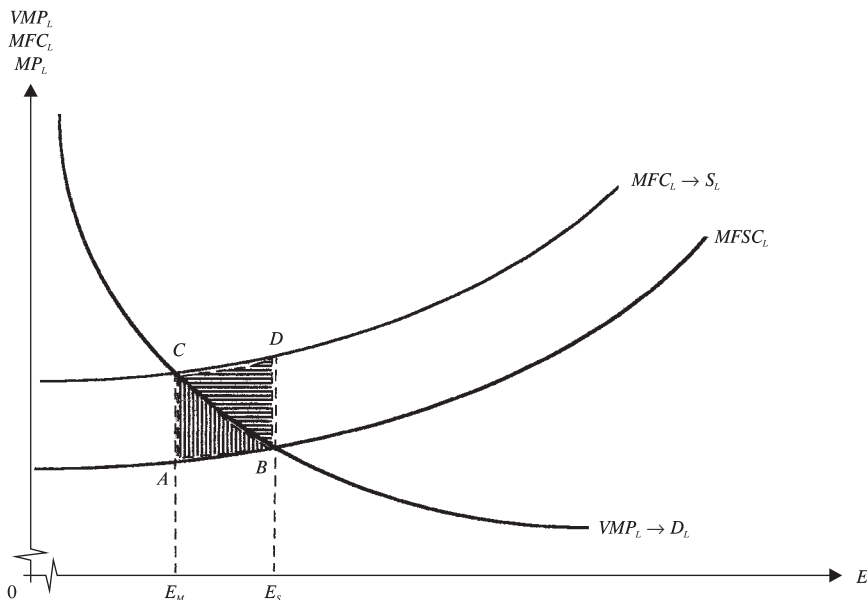
Az extern határköltség a művelet által érintett összes harmadik személy számára jelentkező költségghatás eredője. Előjele – akárcsak az egyes harmadik személyek számára jelentkező *spill over* költségghatások esetében – nyilván lehet pozitív vagy negatív is.

A társadalmi szintű tényező-határköltség az egyéni és az extern tényező határköltsége eredőjeként értelmezhető. Kifejezi, hogy a foglalkoztatás tárgyalt (végtelen kis) egységnyi növelése a gazdaságban mekkora költségnövekményt idéz elő, függetlenül attól, hogy az a közvetlen termelő vagy harmadik személyek számára jelenik-e meg.

Az 1. ábra kedvező hatást, negatív extern tényező-határköltséget feltételez, amelynek következtében a foglalkoztatás társadalmi szintű tényezőhatárköltség-függvénye ($MFSC_L$) alacsonyabban helyezkedik el a koordináta-rendszerben, mint az egyéni szintű tényező-határköltség-függvény (MFC_L). Keresleti oldalon (egyelőre) nem tételeztünk fel extern

1. ábra

A foglalkoztatás szintje a munkapiacian negatív extern tényező-határkölség esetén

Jelölések:

- VMP_L : a munka határtermékének értéke (*value of marginal product, labour*),
 MFC_L : a munka egyéni szintű tényező-határkölsége (*marginal factor cost, labour*),
 $MFSC_L$: a munka társadalmi szintű tényező-határkölsége (*marginal factor social cost, labour*),
 S_L : a munka kínálati függvénye (*supply, labour*),
 D_L : a munka keresleti függvénye (*demand, labour*),
 E_M : a foglalkoztatás piaci szintje (*employment, market*),
 E_S : a foglalkoztatás társadalmi szintje (*employment, social*).

Megjegyzés: Az ábrák nem méretarányosak, a vizsgált összefüggések kiemelését célozzák, éppen ezért erősen torzítják a hatékonyságvesztés és a költségek arányát. Ezt jelzi a tengelyeken feltüntetett „szakadás”.

hatást. A vállalkozók – érdekeiket követve – az őket terhelő egyéni szintű költségeket, illetve azok megtérülését tartják szem előtt, ezért E_M foglalkoztatást valósítanak meg. A „társadalom” számára azonban kisebb a foglalkoztatás növelésének költsége (a megszűnő munkanélküli-segély, -járadék, illetve egyéb kedvező extern hatás következtében), így indokolt lenne a foglalkoztatás E_S szintjéig elmenni. Ez azonban a felmerülő intern, szerződő feleket érintő hatások figyelembevételével nem valósulhat meg. *A munkapiaci mechanizmusok nem eredményeznek Pareto-optimális állapotot, a gazdaságban hatékonyságvesztés következik be.* A társadalmilag indokoltnál kisebb foglalkoztatási színvonal következtében a gazdaság egészében nem vállalják az $E_M E_S B A$ társadalmi szintű tényező-költség-többletet, ezzel lemondanak $E_M E_S B C$ bevétel-többletről is, illetve a két terület különbségeként jelentkező ABC nagyságú nettó bevétel-többletről.

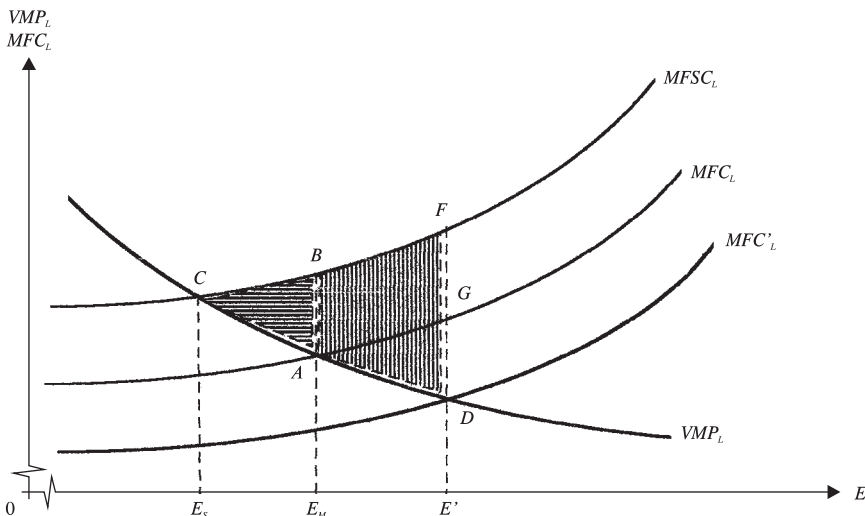
Leszögezhetjük, hogy a foglalkoztatás növelése által kiváltott negatív extern tényező-határkölség esetén a piaci „vezérlés” önmagában nem eredményezhet optimális helyzetet. Az állami interveniálás nemcsak megengedhető, hanem elméletileg egyértelműen szükséges! Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy csak azokban az esetekben, ha az állami intézmények megfelelően fel tudják mérni az extern hatások intenzitását, pontosan képesek meghatározni és kijelölni az érintett harmadik személyeket és a beavatkozás eszközeit. Csak

ezeknek az információknak és ismereteknek a birtokában célszerű beavatkozniuk. Hiba lenne ugyanis a piac által meg nem oldott problémákat átgondolatlan, kidolgozatlan gazdaságpolitikai lépésekkel tetézni. A séma szerint, ha a társadalom BDC támogatásban részesítené a közvetlen termelőket, a foglalkoztatás a társadalmilag indokolt szintig emelkedne. Ez esetben a társadalmi szintű költségek felett jelentkező többlet éppen kompenzálná a támogatást.

A gazdaság bizonyos szféráiban előfordulhat, hogy a *túlcorduló hatások összességében pozitív előjelű extern határköltséget indukálnak, azaz a harmadik személyeknél jelentkező hatások eredője költségtöbblet*. Ennek megfelelően a társadalmi szintű tényezőhatárköltségfüggvény helyezkedik el magasabban a koordináta-rendszerben, mint az egyéni szintű. A metszéspontok alapján nyilvánvaló, hogy a *munkapiac ez esetben „túlfoglalkoztatást” hoz létre, s emiatt következik be hatékonyságvesztés. Amennyire indokolt volt negatív extern határköltség esetén az állami interveniálás, legalább annyira indokolt a beavatkozás ebben a helyzetben is*. A beavatkozás célja viszont ez esetben természetesen csak a foglalkoztatás társadalmilag indokolt szintre történő leszorítása lehet.

Semmiképpen nem lenne azonban szerencsés ilyen területeken aktív foglalkoztatáspolitikai eszközökkel ösztönözni a foglalkoztatás bővítését, mert ez a hatékonyságvesztés kumulálódásához, a fajlagos hatékonyságvesztés növekedéséhez vezetne, mint azt a 2. ábra mutatja. A nettó hatékonyságvesztés a piac által vezérelt, vízszintesen vonalkázott ABC nagyságról CD volumenre emelkedne amiatt, hogy a foglalkoztatás E_M szintről E' -re növekedne. (Ez úgy képzelhető el, hogy a támogatások a munkaadók számára redukálnák a ténylegesen megfizetendő egyéni szintű tényező-határköltséget, például ADG nagyságú támogatás folyósításával.)

2. ábra
Foglalkoztatás pozitív extern határköltség
és aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök alkalmazása esetén

Jelölések:

MFC'_L : a munka aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök alkalmazása révén csökkentett egyéni szintű tényezőhatárköltség-függvénye,

E' : az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök alkalmazásával elért foglalkoztatási szint.

A kormányzat, illetve az állami intézmények beavatkozása extern hatások esetén szükségszerű, s hozzátehetjük: *a munkanélküli-ellátás léte viszont automatikusan extern hatásokat eredményez*, akár egy ellátásban részesülő munkanélküli foglalkoztatására kerül sor, akár egy foglalkoztatott válik ellátásban részesülő munkanélkülivé. Ebből következik, hogy *a munkapiacra gyakorlatilag folyamatos interveniálásnak kellene megvalósulnia*. (Feltéve természetesen, hogy a kormányzat képes elfogadható hatékonysággal megoldani a feladatot.) Megállapítható még, hogy *ennek az interveniálásnak nem kell feltétlenül a gazdaság, a munkapiac egészére nézve normatívnak lennie! Racionális beavatkozás csak az extern költségek előjelének és intenzitásának részpiacenkénti figyelembevételével képzelhető el, így az csak differenciált lehet*. (Ez természetesen újabb kihívás a kormányzati munkával szemben, s csak az ennek való sikeres megfelelés adja meg a beavatkozás értelmét.)

A keresletoldali externáliák hatása

Elemzésünkben eltekintünk a költségoldali extern hatások érvényesülésétől, s csak a keresleti oldalon megjelenő túlsorduló hatásokra koncentrálnak.

A foglalkoztatás növelésének tényező-határkölségével a vállalkozó a munka határtermékének *egyéni* értékét állítja szembe, ami számára szerződésben foglalt, intern nagyságként jelenik meg. A két érték egyenlősége továbbra is jelzi a foglalkoztatás szintjére vonatkozó döntésének ésszerűségét. Nem érinti a munkaadó profitját viszont az, ha a foglalkoztatás növelése harmadik személyek bevételeit, hasznosságát növeli, illetve csökkenti.

Extern hatások érvényesülése azonban a keresleti oldalon is gyakori. Ha egy vállalkozó növeli a foglalkoztatottak számát, az harmadik személyek számára:

- olyan haszonnövekményt eredményezhet, amiért azoknak közvetlenül nem kell fizetniük (egy új pénztáros beállítása a pályaudvaron vagy az áruházban csökkenti a sorban állók várakozási idejét, útépítő munkások felvételével gyorsabban javíthatók a burkolati hibák, gyorsul a forgalom stb.),
- bevétel- és profitnövekedést válthat ki (parképítő munkások, bolti eladók felvétele kedvezően hathat az idegenforgalomra, s az azt kiszolgáló vállalkozások forgalmára),
- a kereslet növekedéséhez, ennek alapján a skáláhozadék emelkedéséhez s – inverz hatásként – az átlagkölség csökkenéséhez vezethet, ami az ár csökkentésének alapja lehet, s növelheti a fogyasztói többletet.

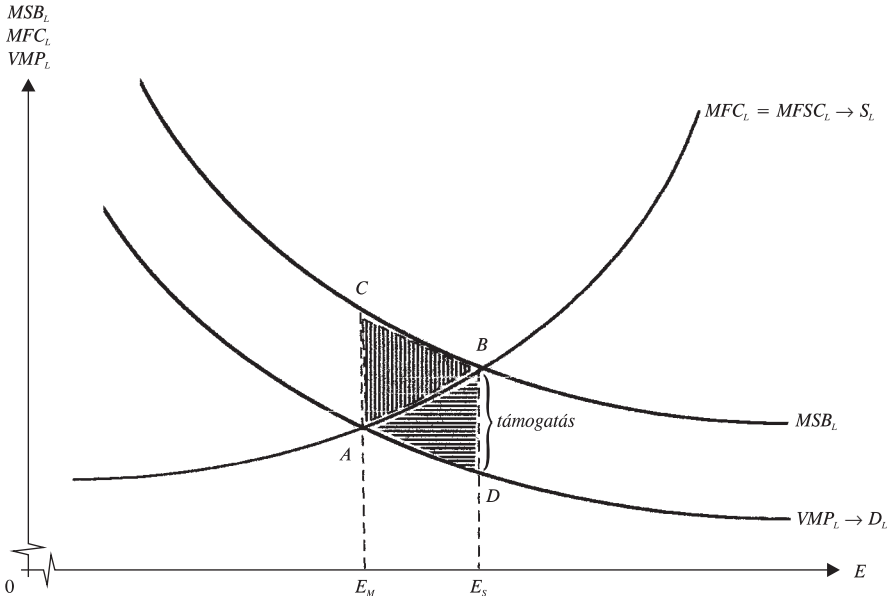
Megállapíthatjuk: amellet, hogy a közvetlen munkaadó számára jelentkező határtermékérték-növekedés alapján bekövetkezik a bevétel és a nyereség emelkedése, még túlsorduló hatás is érvényesülhet. A foglalkoztatás növelése mások, harmadik személyek számára is eredményezhet hasznot, illetve járhat pozitív bevételi hatásokkal. Ezt tekintjük *extern hasznosság-nak*. Az extern hasznosság mérése meglehetősen bonyolult, mivel – mint az a példákban is kiviláglik – a harmadik személyek számára jelentkező hatásoknak csak egy része jelenik meg pénz formájában.

A mikroökonómiai elemzésekben megszokott *egyéni szintű határhaszonnak elemzésünkben a munka határtermékértéke alapján realizálódó bevétel felel meg*. Ez eleget tesz a számvitel követelményeinek és a bizonylati elvnek, azaz pénzben megragadható.

Az egyéni szintnek megfelelő határtermékérték bázisán képződő bevétel és az *extern bevétel, hasznosság* összevonásával határozhatjuk meg a *társadalmi szintű határhasznot*. (Az összevonás, a mérés problémái ugyanazok, mint az extern határhaszon esetében. A tanulmányban szereplő elvi megállapítások érvényességét nem korlátozzák ezek a mérési nehézségek, ugyanakkor a javasolni kívánt interveniálás konkrét mértékeinek meghatá-

3. ábra

A pozitív extern határhaszon befolyása a foglalkoztatásra

Jelölések:

 MSB_L : társadalmi szintű határhaszonfüggvény (*marginal social benefit, labour*).

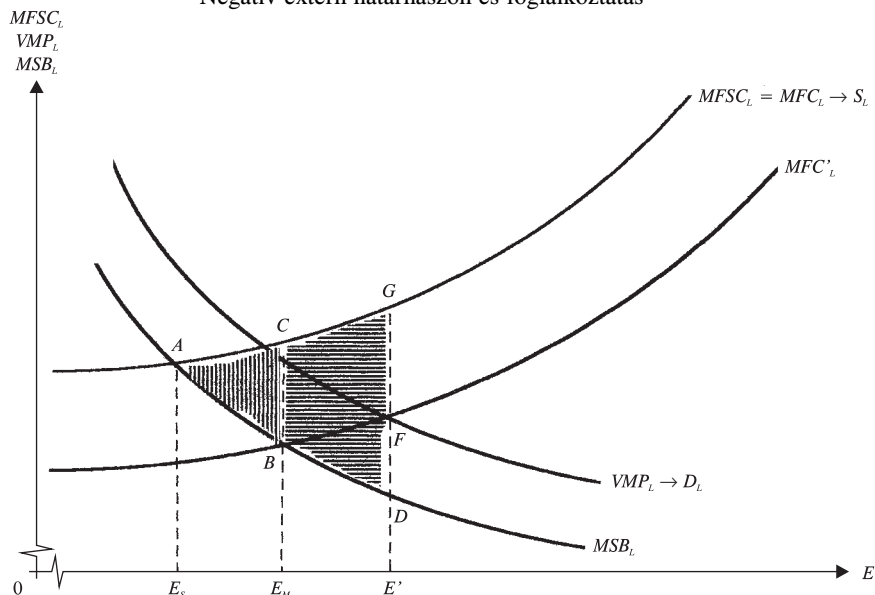
rozása esetén ez kétségkívül nehéz feladatot jelent. A probléma súlyát kiemelendő, a társadalmi szinten értelmezett függvényt nem is társadalmi szintű határtermékérték-függvénynek, hanem társadalmi szintű határhaszonfüggvénynek nevezzük.) Feltételezve az extern határhaszon pozitív előjelét, tehát azt, hogy a foglalkoztatás kiterjesztése egyaránt növeli mind a társadalmi, mind az egyéni szintű hasznosságot, a foglalkoztatáspolitikának ösztönöznie kell a vállalatok létszám bővítését. A piac által meghatározott foglalkoztatási szint passzív tudomásulvétele ugyanis alulfoglalkoztatásból eredő hatékonyságvesztést eredményezne.

A túlcsonduló hatásokat figyelembe véve, a foglalkoztatásnak nem a piac által szabályozott E_M szintje az optimális, hanem az E_S . Egyébként az ABC területnek megfelelő hatékonyságvesztés következik be. A munkáltatókat viszont csak az ösztönözi az E_S szintű foglalkoztatásra, ha a határon levő munkás esetében a piac által „megítélt” $E_S D$ határtermékértékek megfelelő bevételen túl valamilyen formában DB nagyságú támogatáshoz jutnak, összességében ADB támogatást folyósítanak számukra. Ez a támogatás a társadalom számára nemcsak megtérül, hanem a már figyelembe vett ABC nagyságú többletet is előállítják.

A harmadik személyeket érintő *spill over* hatások eredője a keresleti-hasznossági oldalon is lehet negatív előjelű. Ez esetben a társadalmi szintű hasznosságot reprezentáló határtermékérték-függvény az egyéni szintű hasznosságot kifejező határtermékérték-függvénye alatt található. E feltételek közepette a piac autonóm működése önmagában is túlfoglalkoztatást vált ki, az ezzel járó hatékonyságvesztéssel egyetemben. A foglalkoztatást ösztönző, aktív eszközök alkalmazása ekkor progresszíven növelné a hatékonyságvesztést, növelné a jóléti veszteséget. Ez újabb érv az interveniálás differenciált, nem normatív jellege mellett. A fentebb kifejtett gondolatok követhetők nyomon a 4. ábrán.

4. ábra

Negatív extern határhátrány és foglalkoztatás

A piac E_M foglalkoztatást minősít ésszerűnek, mivel a vállalkozó e a foglalkoztatási szinten realizálhatja a határtermékértéken alapuló, a munka tényező-határköltségének megfelelő bevételt, függetlenül attól, hogy ez mások (harmadik személyek) számára kedvezőtlen hatást eredményez. Már ez a foglalkoztatási szint is meghaladja a társadalmilag indokoltat, ami ABC nagyságú hatékonyságvesztést indukál. Amennyiben egy normatív foglalkoztatáspolitikai aktív eszközeivel redukálja a munkaadót terhelő – a pótlólagos létszámnöveléssel összefüggő – költségeket, annyiban az alkalmazott munkamennyiség E' szintre emelkedik. Ezt CFG volumenű támogatás válthatja ki. A hatékonyságvesztés viszont – az 4. ábrán látható erőteljes mértékben – ADG nagyságra növekszik. Ez nyilván nem lehet a foglalkoztatáspolitikai adekvát célja.

A foglalkoztatás kereslet- és kínálatoldali externáliák együttes érvényesülése esetén

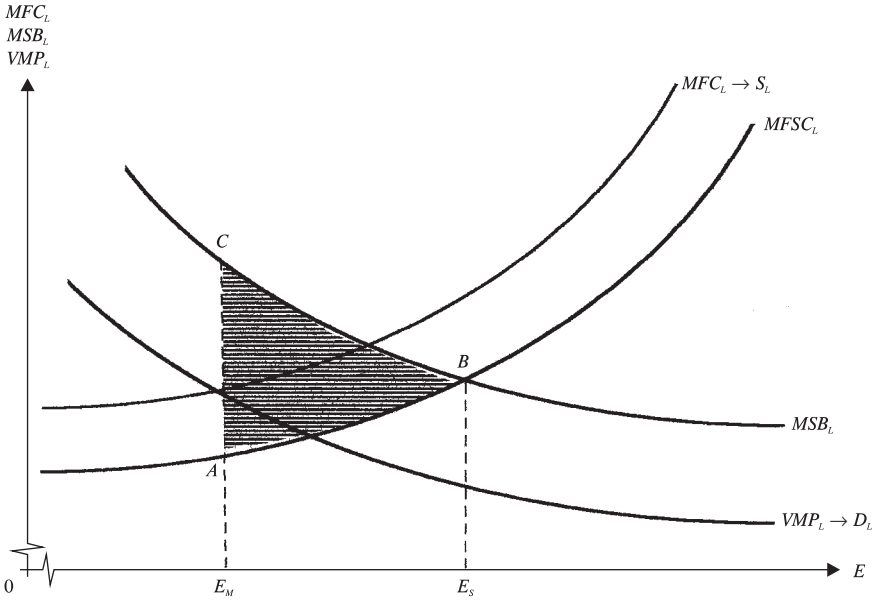
Az extern hatások mindkét oldalon egyszerre is érvényre juthatnak. A negatív extern tényező-határköltség és a pozitív extern határhátrány kumulatív módon erősítik egymás hatását. Ez az együttes hatás lényegesen meghaladja mechanikus összegük nagyságát, miként az 5. ábrán láthatjuk.

A foglalkoztatáspolitikai súlyos mulasztása lenne, ha a szükséges nagyságrendű támogatás mellőzésével maradna a foglalkoztatás a piaci mechanizmusoknak megfelelő E_S szinten, s ennek következtében – a társadalmilag indokoltnál alacsonyabb foglalkoztatási szint miatt – ABC nagyságú hatékonyságvesztés következne be. Hasonló horderejű tévedése lenne azonban az is a gazdaságpolitikának, ha semleges eszközökkel támogatná, ösztönözné azokban a gazdasági szférákban is a létszámfejlesztést, amelyekben egyidejűleg pozitív extern tényező-határköltség és negatív extern határhátrány érvényesülése tapasztalható.

Az ésszerűtlenül folyósított támogatás indokolatlanul növelné E' -re a foglalkoztatott

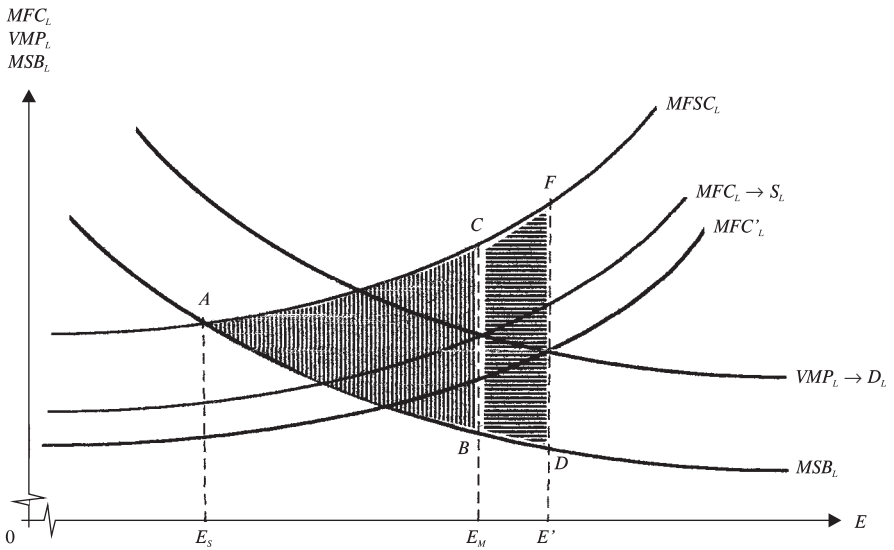
5. ábra

Foglalkoztatottság negatív extern tényező-határköltség és pozitív extern határhaszon esetén

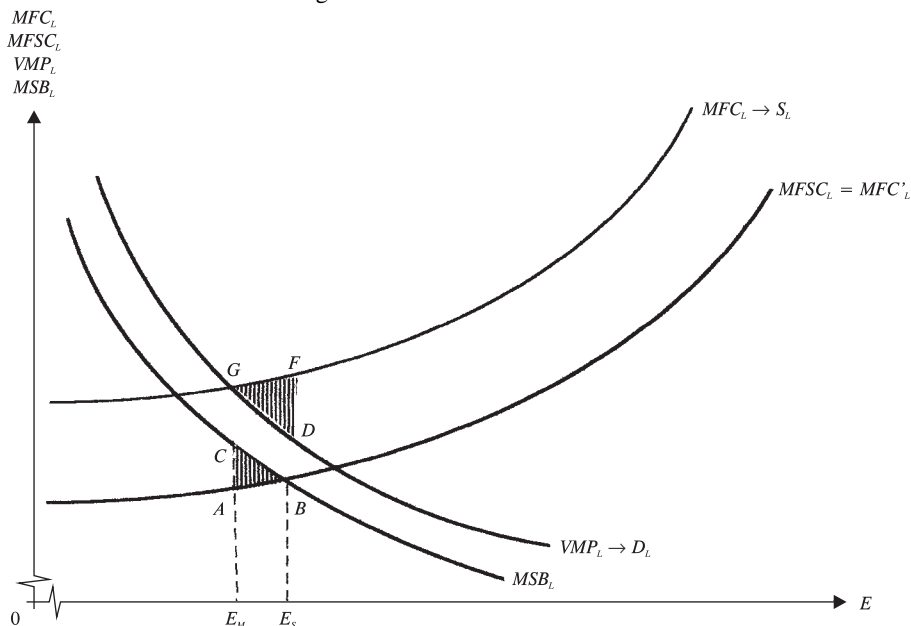
6. ábra

Foglalkoztatottság pozitív extern tényező-határköltség és negatív extern határhaszon esetén

7. ábra

Foglalkoztatás és hatékonyságvesztés negatív extern tényező-határköltség és negatív extern határhaszon esetén

létszámot, amelynek hatására ADF nagyságú hatékonyságvesztés jelentkezne a gazdaságban. Ez jelentős mértékben meghaladná a piaci mechanizmusoknak tulajdonítható ABC mértéket, amely E_M foglalkoztatás esetén következne be. A foglalkoztatáspolitikának – illetve tágabban a gazdaságpolitikának – koncentrálnia kell arra, hogy ilyen jellegű extern hatásokkal jellemezhető szférákban semmilyen körülmények között ne gerjesszen expanzív hatásokat, inkább restriktív, visszafogó intézkedéseket kell érvényesítenie. Ez a foglalkoztatás E_S -hez közeli szintjét, a hatékonyságvesztésnek a piaci szinthez képest bekövetkező redukcióját, esetleg megszűnését eredményezné.

Az azonos előjelű externáliák hatása ellentétes irányú, így a társadalmilag indokolt helyzethez képest csak eredőjük mértékének megfelelően következik be elmozdulás, valószínűleg meg hatékonyságvesztés. Ezt alátámasztandó, gondoljuk végig a 7. ábra segítségével a negatív extern tényező-határköltség és az ugyancsak negatív extern határhaszon egyidejű érvényesülésének következményeit!

A függvények által reprezentált helyzetben alultermelésből következő hatékonyságvesztés valósulna meg – az ABC terület által reprezentált mértékben – a piaci erők korlátozás nélkül történő érvényesülése esetén. A foglalkoztatáspolitikai aktív eszközeinek felhasználásával elérhető, hogy a létszám E_M szintről a társadalmilag indokolt E_S foglalkoztatásig növekedjék, ami a hatékonyságvesztés csökkenéséhez, az 7. ábra szerinti megszűnéséhez vezetne. A megoldáshoz szükséges támogatás volumene DFG nagyság.

Az azonos előjelű, ellentétes irányba ható externáliák esetén a következő összefüggésekre érdemes kiemelt figyelmet fordítani.

a) Mivel a hatásirány ellentétes, ezért az externáliák erőssége, intenzitása határozza meg az eredő jellegét. Negatív extern határhaszon és negatív extern tényező-határköltség esetén lehetne túlfoglalkoztatásból eredő hatékonyságvesztés is – szemben a 7. ábrán bemutatottal –, ha a keresleti-haszonoldali externália lenne erősebb.

b) Elvileg lehetséges a két oldalon jelentkező extern hatás egyenlő intenzitása, mely esetben nem jelentkezne hatékonyságvesztés, legalábbis nem az eddig tapasztalt közvetlen módon. A foglalkoztatás piac által irányított és társadalmilag indokolt szintje egybeesne, de nem lenne egyenlő a foglalkoztatás piaci és társadalmi „ára”. Ez az ár- és költségárányok rendszerében gerjesztene feszültséget.

Összefoglalásként gondoljuk végig az elemzés alapján levonható fontosabb következtetéseket!

1. Extern hatások léte esetén még a mikroökonómia által feltételezett „tökéletes piac” sem eredményezhet Pareto-optimális állapotot, a korrekció nélkül érvényesülő piaci mechanizmusok hatékonyságvesztést, jóléti veszteséget okoznak.

2. A gazdaság- és foglalkoztatáspolitikának emiatt nemcsak a piaci tökéletlenségek (*market failures*) által okozott negatívumokat kell kompenzálnia, hanem az extern hatásokat is ellensúlyoznia kell.

3. Mivel extern hatások állandóan érvényesülnek, ezért *a foglalkoztatáspolitikának is folyamatosan kell interveniálnia.*

4. Az extern hatások eloszlása, intenzitása nem egyenletes a gazdaság különböző területein, ezért ellensúlyozásuk is szükségszerűen differenciált eszközöket igényel, *a beavatkozás tudatosan vállalt normativitása e feltételrendszerben hibás alapállásnak tekinthető.*

5. Az egyes gazdasági területeken, ágazatokban más és más jellegű és intenzitású externáliák jellemzők, amelyeket figyelembe kell venni *a szerkezetváltás stratégiai célkitűzéseinek meghatározásakor.* A foglalkoztatáspolitikai számára ugyanakkor a szerkezetátalakítás koncepciójának kell mértékadónak lennie.

6. Az externáliák pontos felismerésére, mérésére nincs lehetőség – akárcsak a gazdasági élet sok más területén –, emiatt jelentős a bizonytalanság e szférában is. Esély mutatkozik ugyanakkor bizonyos „hüvelykujjszabályok” megfogalmazására (az externáliák előjele, intenzitásuk megközelítő becslése alapján) és az ezek bázisán történő beavatkozásra. Ezek hatására a gazdaság nyilván nem kerül Pareto-optimális állapotba, de csökkenthető a hatékonyságvesztés és a jóléti veszteség.

7. Az extern hatásokat figyelembe nem vevő piac felkínálja a gazdaságpolitikai interveniálás lehetőségét. Ezt a feladatot azonban csak átgondolt, kidolgozott, megfelelő eszköztárral bíró, elfogadható hatékonysággal kecsegtető gazdaságpolitika teheti meg.

8. Egyszerű modellünk csak az externáliákra koncentrált. Természetesen más dimenziók figyelembevételével módosulhat a modell érvényességi köre, illetve a következtetésekben is jelentkezhet változás.

9. A mikroökonómia „alapszabálya”, hogy a határköltség alapján az output egyensúlyi értékére vonható le következtetés, az árazás során viszont az átlagköltségre kell alapozni. Ez természetesen externáliák léte esetén is érvényes. Tanulmányunkban az átlagköltséggel nem foglalkoztunk. Csak jelzést kívántunk adni a gazdaság, ezen belül a foglalkoztatáspolitikai számára. A támogatások és az árbefolyásolás mértékének meghatározása nyilván további munkát, elemzést igényel.

Hivatkozások

- TÍMÁR JÁNOS [1994]: A foglalkoztatás és a munkanélküliség sajátosságai. Közgazdasági Szemle, 7–8. sz.
- VARIAN, L. R. [1991]: Mikroökonómia középfolon. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 31. fejezet.
- VILÁGBANK [1995]: Magyarország – országtanulmány. Washington D.C.